

Giáo xứ Dinh Thù 1870 - 1900

Dinh Thù ngày xưa là miền Đất nếm tại Phan Rang.

Trong giáo xứ công giáo, Dinh Thù là một giáo hạt thuộc giáo phận Đồng Nai Ngoài mà sau gọi là giáo phận Qui Nhơn. Giáo phận này vào những năm 1850-1932 còn bao gồm sáu tỉnh lúc đó là Quảng Nam, Quảng Ngãi, Bình Định, Phú Yên, Khánh Hòa và Bình Thuận. Dinh Thù miền Phan Rang thuộc tỉnh Bình Thuận mà phủ đặt tại Phan Rí.

Vào năm 1841, số giáo dân trong những tỉnh này là :

Quảng Nam : 4.000

Quảng Ngãi : 4.000

Bình Định : 8.000

Phú Yên : 6.000

Khánh Hòa và Bình Thuận : 2.000¹

Sang năm 1850, con số tăng lên :

Quảng Nam : 4.183

Quảng Ngãi : 5.040

Bình Định : 10.255

Phú Yên : 6.001

Khánh Hòa : 1.498

Bình Thuận : 1.043²

Sau cuộc bách đạo do Vua Tự Đức khởi xướng, các giáo xứ phục hồi dần dần. Từ năm 1888, con số giáo dân trong toàn giáo phận Qui Nhơn là 17.773, chia ra :

Quảng Nam : 4.448

Quảng Ngãi : 1.395

Bình Định : 6.063

Phú Yên : 1.280

Khánh Hòa : 1.318

Bình Thuận : 1.656

Người dân tộc : 1.619³

Trong toàn tỉnh Bình Thuận, lúc đó chỉ có vùng Phan Rang là vùng Công giáo dân, tập trung vào hai nơi khác nhau là Dinh Thù và Láng Mun.

Dinh Thù và Láng Mun thuộc do các linh mục Việt Nam tận tâm chăm sóc giúp đỡ. Sau kỳ cấm đạo triều vua Tự Đức, Đức cha Trí Đức có Chung tại Dinh Thù : năm 1869, ngài từ Dinh Thù ban phép thêm Đức và Đức có ai. Những ông có trẻ này chỉ sống a Cây Cối gần một năm thì bị bệnh sốt mà qua đời, mất 29 tu⁴.

Sang năm 1882, Đức cha thấy chúng có thua sai Âu Châu nào tại tỉnh Bình Thuận nên sai có Đức vào Láng Mun. Có Đức từ a Cây ngày 02.6.1882 : “Tỉnh Bình Thuận từ 20 năm qua chỉ có các cha Việt Nam tận tâm giúp, thuộc là chỉ có một cha mà thôi. Hơn nữa nào hết, tỉnh này phải chịu thuộc xuyên những phiến nhiều lần xin không ngừng của bên quan lại của phủ luôn luôn thù ghét người có đạo. Bình Thuận nếm gần Sài Gòn nên nhà vua Việt Nam sẽ có tranh chấp xảy ra phía miền nam thành bỏ các người có đạo ra khỏi binh ngũ của tỉnh này (trở ra phải bị tước đoạt thu). Nhà vua còn lập ra một thủ vệ quốc quân thuộc trung, đặt dưới sự chỉ huy của những người loạn quân của triều đình Sài Gòn... Từ Cây, con chỉ biết rất ít tình Việt ; tuy nhiên, con cũng có thể giải tội và nói năng một chút chính, tâm tâm vậy như bất kỳ người nào mất sang.”⁵

Có Đức sẽ là cha xứ tại Cây cho từ khi ngài bị tai nạn mà qua đời ngày 06.9.1900.

*

Năm 1885 xảy ra cuộc tàn sát người công giáo do các nho sĩ Cộng Châu. Lúc này, giám quản toà giáo phận Qui Nhơn là rừc cha Hân (thờ phong giám mục hiều toà Hiérocésarée ngày 15.01.1884). Có rừc thủ công sống tại Phan Rang, Cã có Cừc 5 giáo h† mà t°ng số tín h»u là 1.300 người. Tài tỉnh phủ Phan Rí, có 150 tín h»u chia ra thành 3 giáo h† nhỏ. Phía Phan Thi% thì có 500 tín h»u, chia ra hai giáo h†. Phó của có rừc là m†t linh mục Vi% Nam, ngài thủ công t§i tham vi%ng giúp cho các giáo h»u vùng Phan Rí và Phan Thi%; có rừc lo mi§n Phan Rang, gi»a 200.000 dân ngoài.

Khoảng gi»a tháng 7.1885, phong trào Văn Thân b†t Cầu gi% hái giáo dân phía b†c giáo phận Qui Nhơn. Có rừc luôn hồi h†p theo dõi tin tức : ngày 24 tháng 8, bi% tin các quan lại và kẻ ngoài sẽ tàn sát giáo dân Phan Rang, ngài báo cho toàn các giáo h† : ‘‘Hãy trốn ngay Cì, nhanh nhắt có th< !’’ Rồi, chính ngài, ngay Cêm hôm Có là m†t Cêm trang tròn th† sáng, ngài bỏ nhà xừ Láng Mun, cùng m†t th†y sáu già và hai C†t°, m†t người 25 và m†t người 16 tu°i, trốn vào rừng núi mi§n dân Chăm và dân H°i, tr†c chỉ hừcng sông La Ngà.

Ngày thừ bảy 29 và ngày Chúa Nh† 30 tháng tám là hai ngày mà máu các giáo h»u Phan Rang C° ra nhi§u nh†t vì rừc Tin :

rừc thừ bảy, nhà th° Láng Mun bị Cót. M†t ông chủc vi%c bị trói cả chân lẫn tay, cùng v§i v° con, rồi bị ném sông vào Cãm l°a Cỗ nhà th°. M†t ông khác bị b†t và ch†u chém Cầu cùng người con trai của ông. Nhi§u tín h»u, nh†t là phø n» và trỀ con, hót hoăng cháy trốn vào rừng ; những quân bách Cáo xua chó s†n b†t và gi% phôi th†y trên 150 người. M†t phần các giáo h† Láng Mun, Dinh Thù và Xóm Gò trốn Ẩn vào các làng Nai và Cây Me. Dân ngoài tại Có b†t h† phải th° b†t th†n ; ai không v†ng theo thì h† C†m ch†n

sống. M†t số Công tín h»u Dinh Thù bị ném sông vào Cống l°a Cót nhà th°, lúc Có lái ch†u r†t nhi§u ván g† vì C†ng chuẨn bị làm m†t nhà th° m§i.

M†t phần các n» tu trốn ch†y Cừc. Chỉ b§ trên và hai chỉ khác thoát ch% vì Cì ra Khánh Hoà m†y hôm trỪc : các chỉ Cừc tàu La Gerda ch† vào Sài Gòn sau Có. Năm ho†c sáu chỉ khác trốn Cừc trong làng Chăm. Sáu chỉ bị b†t và bị ném xuông gi%ng nhà dòng.

Trên t°ng số 1.300 giáo h»u tại Phan Rang, chỉ còn lại qu†ng 400, tan tác kh†p m†i n†i. Cha xừ, có rừc, sau 21 ngày l†n Cói khát trong rừng sâu nỪc C†c, t§i Cừc Sài Gòn ngày 15.9 cùng v§i 3 tông viên. Cha phó người Vi% của ngài, nh° Cì d† khóa tỉnh tâm tại Qui Nhơn trỪc bi%n loạn nên thoát ch%.⁶

*

Sau ‘‘năm kinh hoàng’’, lái là năm m†t mùa và b†nh dĩch. Phan Rang là mi§n C†t kh° c†n, khí C†c, dân chúng r†t kh° s†.

Tr† lái n†i cũ, có rừc dùng tr†n tài năng, th°i gi° và sức l†c vào các công trình dẫn thù nh†p Cì§n, giúp phát tri<n kinh t% C†a phỪng. Và phong trào tr† lái Cáo b†t Cầu Ẩn sinh khá r†m r†. rừc cha Hân g°i cho có rừc m†t th†a sai trỀ m§i tØ Pháp sang C< phø có và C< h†c t†ng Vi% : có Nhạc.⁷

‘‘Tài Láng Mun hay Ba-Vay n†i tôi † xừ, số giáo dân chỉ m§i Cừc m†t n°a so v§i th°i trỪc cuộc tàn sát, nhà th° cũng ch†u d†ng lái. Những v† li% Cã s†n, tôi có ván g† C< d†ng nhà th° rồi. Tín h»u sống lái r†t mạnh vào năm này ; con kênh Rông C†m Cã hoàn t†t và Cừc khánh thành ngày 03.9 v†a qua...

‘‘Tài Tấn Tài n†i chúng tôi † thủ công xuyên, cha Nézeys và tôi, lúc này là m†t xừ son sỀ vì thi%u nỪc. Những các vùng chung quanh thì sẽ C†y ru†ng lúa C†p và C†y vừn cau xanh tốt khi nào tôi

dẫn nữSc vS CŨc bŕng con kênh dài 6 cây số nối liSñ vSi con kênh Cã làm nŕm qua. Tôi hy v†ng rŕng TẤn Tài ít lâu n»a sẽ có nhiSũ b°n Çào nhẤt. Hiŕn nay, h† chỉ là số còn lại của hai giáo h† Dinh Thũy và Xóm Gò : chỉ CŨc 226 trên hŕn 500 ngŭi thuŕc hai h† trên. Lái n»a, h† nghèo nàn ljm vì CẤt Çai chŕng có nữSc... Cha ...n thì a Phan Rí...'

Có rĩS vi%t nhŭ th%vào nŕm 1889 !⁸

Vào nh»ng nŕm Ấy, Phan Rang Çón nhẤn nhiSũ ngŭi di cũ Ø Quŕng Nam, Quŕng Ngŕi... Ç%ñ tìm k%sinh nhai. Nh»ng dân di cũ này Çón nhẤn Tin Mŕng nhiSũ hŕn dân Çĩa phŭŕng.

Nŕm 1893-1894, có rĩS CŨc phép rĩc cha vS Pháç ch»a bŕnh nŕng tai.

Trª lái xŭ, có CŨc ti%p Çón rĩc cha Hân tSi làm Phép Thêm Sũc, khoảng tháng bŕy. Chính rĩc cha vi%t lái rŕng :

“Nŕm 1865, rĩc cha Charbonnier sai tôi Çi ban Phép Thêm Sũc trong vùng tỉnh bao la này. Tôi chỉ có th< tSi thŕm CŨc mŕt phŕn, vì b°n Çào còn rĩt thŭa thSt...

“Nay, tSi Phan Rang, ch† cha Villaume.

“Ỗ Çây, tôi ngạc nhiên thích thú trŭSc nh»ng thay Ç°i và ti%ñ bŕ tŕ vài nŕm qua. Tôi còn nhS nh»ng h† Çào Dinh Thũy, Láng Mun và vài ch† khác mà xŭa tôi Cã nhìn thŕy gi»a nh»ng cánh rŕng hoang vu tràn ngŕp từ bS. Th%ñ nay, cảnh vŕ thay Ç°i hŕn. Rŕng hoang vu Cã hoàn toàn bi%ñ mŕt, nhŭcng ch† cho nh»ng cánh Çŕng lúa nữSc trải dài tŕn chân trŕi, và nh»ng vŭc cau tuyŕ ÇËp, và nh»ng cây ăm trái Çũ loài. Làng mŕc, thôn xóm m†c lên khjp chŕn ; dân tình xŭa sống rĩt rŕc mà nay lái chen chúc và sống Çŕng hŕn...

“Vĩ thŕa sai yêu quS của chúng tôi (có rĩS) l®i đŕng hoàn cảnh sung túc này Ç< khªi công xây đçng ngôi thánh CŨcng vŕa rŕng lái vŕa ÇËp ngay gi»a lòng giáo h† quan tr†ng nhŕt của Dinh Thũy. Ỗ Çây n»a, m†i nŕm lái là mŕt mùa gŕt tốt Çem thêm tân tŕng vào làm

lSñ hŕn Çàn chiên của Chúa : nŕm nay CŨc 203 ngŭi lSñ chŭ Phép Rªa Tŕi.”⁹

Sang nŕm 1900, cha Eugène-Marie DURAND lãnh nhiŕm sª Phan Rí. Do Çó, sau này khi vi%t vS chỉ Agnès Soán và chỉ Anna Trĩ, ngài có nói : “Vĩ Cã sống ngay tại nŕi các n» tu Ấy chŭ kh° hình, tôi xin k< ra nŕi Çây...”¹⁰

Nhŭng cũng vào nŕm 1900 này, Phan Rang mŕt Çi vĩ ân nhân lSñ : có rĩS. Ngài bĩ ch%t Çuŕi khi Çi thŕm vi%ng công trình Çào kênh Çjp Çŕp, ngày 06.9.1900. Thánh Lí an táng CŨc c° hành tr†ng th< ngày Lí Sinh Nhŕ rĩc MË, lúc 16 gi© chiSũ. Thi hài ngài an nghĩ trong giáo CŨcng xŭ TẤn Tài, đŭSi chân bàn th©.¹¹

*

Có Nhŕc, nŕm 1903, vS đŕy ti<u chŭng viŕn Qui Nhŕn. Sau trª lái Pháç ch»a bŕnh CŨcng, rồi qua Ç°i ngày 19.6.1905.¹²

Thŕa sai Alexis-François Boivin (1870-1923) tSi làm viŕc tại Phan Rang. Sau ngài, là thŕa sai Jules-Vincent Labiausse (1874-1941).

Thŕa sai Julien Geoffroy có gŕng ti%p tŕc Ç< hoàn tŕt các công trình kênh Çŕp của có rĩS còn dang đª ; sau Çó, ngài vS lŕp xŭ Hŕ Diêm. Qua Ç°i nŕm 1918.

Vào nŕm 1909, tại Ninh Thuŕn và Bình Thuŕn, số giáo Çi<m và giáo dân nhŭ sau :

- 1, Láng Mun : 218
- 2, Mai Nŭŕng : 87
- 3, Dinh Thũy : 213
- 4, Xóm Gò : 150
- 5, Sông Lũy : 35

- 6, Ch^o Mai : 86
- 7, Xoài M^oc Trên : 59
- 8, Xoài M^oc D^uSi : 85
- 9, Tâm H^ung : 110
- T^ong c^ong là 9 giáo Cⁱm v^oSi 1.043 tín h^ou.¹³

*

Dinh Th^uy là n^oi an nghⁱ của các anh hùng t^o C^oo, mà n^oi C^oy, chúng ta chú ý cách riêng t^oSi hai n^o tu dòng M^om Thánh Giá là chⁱ Agnès Soán và chⁱ Anna Trⁱ.

./.

Chú thích :

- ¹ AMEP., t^op 749, trang 475
- ² AMEP., t^op 822, ‘‘Phân Sáp. 1858-1862 : Cochinchine Orientale en 1850’’.
- ³ AMEP., t^op 751.1, trang 107
- ⁴ C^o Chung : MURCIER François (1841-1870), chⁱu ch^uc linh m^oc ngày 22.12.1866, qua C^oi ngày 24.01.1870 tại Dinh Th^uy.
- ⁵ C^o ã^o : VILLAUME Louis (+1900). Trích th^u của ngài vi^ot ngày 15.11.1882 tại Láng Mun g^oi cha giám C^oc Ch^ung vi^on H^oi Th^oa sai Paris : AMEP., t^op 751.1, trang 23.
- ⁶ Vi^ot theo : Louis Villaume, ‘‘Un souvenir de la persécution dans la mission de Cochinchine Orientale’’, Paris, nhà in Gustave Picquoin, 1889, 61 trang.

Có th^o C^oi chi^ou v^oSi bản vi^ot tay n^om trong AMEP., t^op 751.1 : Villaume.

- ⁷ C^o Nhạc : Louis-Alexandre NEZEYS (1861-1906) : sang Vi^ot Nam cuối năm 1887. Sau gần 2 năm tại Phan Rang, ngài v^oSi Làng Sông. Năm 1898-1902 : tr^a lại làm vi^oc tại Tấn Tài.
- ⁸ AMEP., t^op 751.1, trang 116.
- ⁹ AMEP., t^op 751.1 : ã^o cha Hân ghé Phan Rang nhân trên C^ong C^o Sài Gòn tấn phong giám m^oc Jean-Marie D^epierre.
- ¹⁰ Trong bài báo ‘‘Các C^ong t^o C^oo của Bình Thu^on’’.
- ¹¹ C^o Nhạc có vi^ot m^ot t^op ti^ou s^o nh^o v^oSi c^o ã^o : AMEP., t^op 751.1
- ¹² Ti^ou s^o c^o Nhạc do cha Tardieu vi^ot : AMEP., t^op 751.1
- ¹³ ‘‘Mission de Quinhon. Memorial’’, số 58, ngày 31.10.1909 : ‘‘Provincia Bình Thu^on’’. Nhà in Làng Sông.

./.